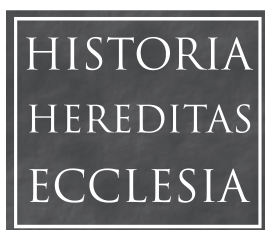

ALBERT KONRAD SENDOR

ADAM JÓZEF POTOCKI (1822–1872)

Adam Józef Potocki
(1822-1872)

TOM 15

SERIA POD REDAKCJĄ

KS. DR. HAB. ANDRZEJA BRUŹDZIŃSKIEGO, PROF. UPJPII
I DR. HAB. TOMASZA GRAFFA

MIĘDZYNARODOWY KOMITET REDAKCYJNY:

KS. PROF. DR. HAB. JACEK URBAN – PRZEWODNICZĄCY, POLSKA
MGR. PŘEMYSL BAR, PH.D., CZECHY
JUDR. MGR. GABRIEL LUKÁČ, SŁOWACJA
PROF. DR. HAB. ZDZISŁAW NOGA, POLSKA
PROF. PHDR. JIŘÍ TRÁVNÍČEK, CZECHY
KS. PROF. DR. HAB. ROBERT TYRAŁA, POLSKA
KS. PROF. DR. HAB. ANDRZEJ WITKO, POLSKA

Albert Konrad Sendor

Adam Józef Potocki
(1822-1872)

Kraków 2021

Albert Konrad Sendor
Uniwersytet Papieski Jana Pawła II, Kraków
 <https://orcid.org/0000-0002-9369-6603>
 albert.sendor@gmail.com

© Copyright by Albert Konrad Sendor, 2021

Recenzenci:
ks. prof. dr hab. Stanisław Nabywaniec
prof. dr hab. Kazimierz Karolczak

Opracowanie redakcyjne: Edyta Wygonik-Barzyk

Projekt okładki: Lesław Sławiński

ISBN 978-83-8138-563-3 (druk)
ISBN 978-83-8138-564-0 (on-line, pdf)
<https://doi.org/10.12797/9788381385640>

Na okładce wykorzystano awers srebrnego medalu wybitego w 1872 r.
z okazji śmierci Adama Potockiego według projektu Jean-Auguste'a Barre'a,
w zbiorach Muzeum Narodowego w Krakowie, nr inw. MNK VII-MdP-280,
zdjęcie: Paweł Czernicki

Publikacja dofinansowana z subwencji dla Uniwersytetu Papieskiego
Jana Pawła II w Krakowie przyznanej w roku 2021

Uniwersytet Papieski
Jana Pawła II
w Krakowie

Publikacja współfinansowana przez Fundację im. Świętej Królowej Jadwigi
dla Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie

Fundacja
św. Jadwigi
dla UPJPII w Krakowie

Książka została objęta patronatem przez Wacława Gregorczyka, Burmistrza Gminy Krzeszowice

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA
ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43
e-mail: publishing@akademicka.pl
Księgarnia internetowa: <https://akademicka.com.pl>

Spis treści

WSTĘP	7
I. RODZINA	17
1.1. Rodzina Potockich	17
1.2. Rodzina Branickich	34
1.3. Rodzice	39
1.4. Pierwsze lata życia. Edukacja	49
1.5. Studia w Wiedniu, Edynburgu i Berlinie	58
1.6. Małżeństwo i rodzina	63
II. DZIAŁALNOŚĆ ADAMA POTOCKIEGO DO 1853 ROKU	81
2.1. W roku 1846. Początek działalności	81
2.2. Działalność polityczna w dobie Wiosny Ludów	89
2.3. Działalność społeczna do 1850 roku	124
2.4. Uwięzienie i proces 1851 roku	129
2.5. Pielgrzymka do Ziemi Świętej	141
III. AKTYWNOŚĆ POLITYCZNA ADAMA POTOCKIEGO W LATACH 1860-1870 ...	145
3.1. Austriacka scena polityczna pod nieobecność Adama Potockiego	145
3.2. Działalność w Sejmie Krajowym 1861-1869	154
3.3. Wobec powstania styczniowego	181
3.4. Wśród konserwatystów krakowskich	188
IV. „PAN NA KRZESZOWICACH”. MECENAT, CHOROBA I ŚMIERĆ	195
4.1. Mecenat Adama Potockiego	195
4.2. Pałac i uzdrowisko w Krzeszowicach	201
4.3. Inwestycje gospodarcze	209
4.4. Choroba i próby ratowania zdrowia	216
4.5. Śmierć i pogrzeb Adama Potockiego	222
ZAKOŃCZENIE	229
BIBLIOGRAFIA	233

Spis treści

WYKAZ SKRÓTÓW	259
STRESZCZENIE	261
SUMMARY	263
SPIS ILUSTRACJI	265
INDEKS NAZWISK	267

Wstęp

Od wielu lat trwa zainteresowanie badaczy wybitnymi Polakami, którzy kształtowali historię Polski w XIX wieku. Liczne prace na ich temat stanowią cenne uzupełnienie wiedzy o samych postaciach, ale też o czasach, w których przyszło im żyć i działać. Dają one obraz bogatego i nierzadko burzliwego życiorysu, odkrywając nieznane dotąd fakty, które w pracy biograficznej mogą zostać właściwie opisane i poddane krytycznej ocenie¹. Szereg z tych osób doczekało się już opracowań monograficznych lub przynajmniej przyczynków biograficznych. Wśród nich na uwagę zasługują prace poświęcone Adamowi Sapieże², Adamowi Czartoryskiemu³, Mikołajowi Zyblikiewiczowi⁴, Florianowi Ziemiańskiemu⁵ czy Michałowi Bobrzyńskiemu⁶. Warto tu podkreślić rolę Zakładu Narodowego im. Ossolińskich w publikowaniu prac poświęconych wybitnym postaciom⁷.

Wśród polityków i działaczy galicyjskich połowy XIX wieku na uwagę zasługuje także Adam Józef Potocki. Był on bardzo mocno związany z samym Krakowem, jak i szerzej – z Galicją. Dzięki bliższemu poznaniu

¹ K. Karolczak, Ł.T. Sroka, *Arystokracja i ziemiaństwo galicyjskie w historiografii polskiej po 1989 roku*, w: K.A. Makowski, K. Karolczak (red.), *Od zjazdu w Łodzi do zjazdu w Szczecinie: bilans badań nad dziejami szlachty i ziemiaństwa na ziemiach polskich w XIX wieku*, Warszawa 2017, s. 101-115.

² S. Kieniewicz, *Adam Sapieha (1828-1903)*, Lwów 1939.

³ M. Handelsman, *Adam Czartoryski*, t. 1-3, Warszawa 1948-1950.

⁴ I. Homola-Dzikowska, *Mikołaj Zyblikiewicz (1823-1887)*, Kraków 1964.

⁵ Z. Fras, *Florian Ziemiański (1817-1900). Biografia polityczna*, Wrocław 1991.

⁶ W. Łazuga, *Ostatni Stańczyk. Michał Bobrzyński – portret konserwatysty*, Toruń 2005.

⁷ W cyklu publikacji biograficznych Ossolineum od 1973 roku ukazały się liczne i wartościowe prace, które w sposób przystępny dla czytelnika prezentowały życiorysy wybranych postaci. Warto wymienić następujące: Z. Góralski, *Maria Teresa*, Wrocław 1995; K. Zienkowska, *Stanisław August Poniatowski*, Wrocław 2004; J. Skowronek, *Książe Józef Poniatowski*, Wrocław 1986; S. Grodziski, *Franciszek Józef I*, Wrocław 2006; J. Czajkowski, *Kardynał Adam Stefan Sapieha*, Wrocław 1997.

jego postaci możliwe staje się docenienie wkładu tego polityka w walkę o prawa narodowe Polaków w momencie kształtowania się dualistycznej monarchii habsburskiej. W życiu Adama Potockiego niczym w soczewce skupiały się najważniejsze wydarzenia z połowy XIX wieku. Nierzadko to właśnie on był inicjatorem i realizatorem działań, które miały na celu obronę praw Polaków. Należy również podkreślić jego ogromne zasługi w rozwoju kultury i gospodarki. Dostrzegał konieczność unowocześnienia gospodarki krajowej i trafnie oceniał zacofanie Galicji na tle innych krajów monarchii naddunajskiej oraz Europy Zachodniej. Prześledzenie kolejnych etapów jego życia pokazuje, jak ważną rolę odgrywał on w polskiej polityce, a przez to również pozwala lepiej zrozumieć niełatwe losy polskiego parlamentaryzmu w Wiedniu.

Niniejsza publikacja jest opisem życia Adama Józefa Potockiego od chwili jego urodzenia (1822) aż do śmierci w 1872 roku. Zakres chronologiczny pracy jest jednak szerszy, a został on niejako wymuszony przez charakterystykę rodzin Branickich i Potockich. Opisanie dziejów poszczególnych członków rodziny Adama Potockiego miało na celu ukazanie ich wzajemnych powiązań, które okazały się decydujące w jego życiu.

Do podjęcia tematu skłaniał dotychczasowy brak dzieła poświęconego Adamowi Józefowi Potockiemu, biografii, która całościowo prezentowała by życie i dokonania tego zasłużonego polityka. Stosunkowo dobrze opracowano ważniejsze wydarzenia, w których brał on udział⁸. W literaturze przedmiotu dotyczącej wybitnych postaci XIX wieku często wspomina się o nim jako polityku i mężu stanu. Należy jednak zauważyć, że analizie poddawane są najczęściej pojedyncze wydarzenia, w których Adam Potocki brał udział⁹, co uniemożliwia uchwycenie pełnego obrazu jego działań i osiągnięć, a co za tym idzie – dokonanie ich kompetentnej oceny. Praca niniejsza stanowi zaledwie próbę wypełnienia tej luki. Prezentuje nowe, dotychczas nieznane dokumenty, które pozwalają na spójne wyjaśnienie kolejnych etapów życia Adama Potockiego.

⁸ Materiał źródłowy przechowywany w Archiwum Narodowym w Krakowie, Oddział I, nr zespołu 635, Archiwum Potockich z Krzeszowic, jest bardzo bogaty i zasadniczo kompletny, co pozwala na stosunkowo dokładne prześledzenie życia i działalności poszczególnych członków rodziny Potockich z Krzeszowic. Cennym uzupełnieniem są sprawozdania stenograficzne z posiedzeń parlamentarnych. Adam Potocki pojawia się również w licznych wspomnieniach współczesnych mu osób.

⁹ M. Rosołowski, *Adam Potocki (1822-1872)*, w: M. Rosołowski, A. Bińczyk (red.), *Świat polskiej szlachty. Dzieje ludzi i rodzin*, Warszawa 2019, s. 90-94.

Przygotowując pracę, autor postawił sobie między innymi następujące pytania: Jak zmieniała się polityka Adama Potockiego w badanym okresie? Jakie były przyczyny uwięzienia Adama Potockiego przez rząd austriacki? Jaką spuściznę polityczną pozostawił potomnym? Jaką rolę w społeczeństwie odgrywał Adam Potocki i co zawdzięczały mu Kraków i Galicja? Czy słuszna jest hipoteza mówiąca o budowaniu potęgi rodziny Potockich poprzez tworzenie własnego stronnictwa opartego na rodzinie i powiązanych z nią osobach?

Nielatwego zadania przedstawienia sylwetki Adama Potockiego podjął się już wcześniej Stefan Kieniewicz. Biogram jego autorstwa w *Polskim słowniku biograficznym*¹⁰ jest – jak do tej pory – najpełniejszym opisem, na który powołują się współcześni badacze. Z natury rzeczy jest on skrócony, ponieważ do jego sporządzenia nie wykorzystano szeregu źródeł archiwalnych ani z archiwów krajowych, ani zagranicznych, które istotnie wzbogacają ów życiorys.

Do najwcześniejszych publikacji biograficznych o Adamie Józefie Potockim należą prace Ludwika Dębickiego. Prace te mają na celu apoteozę Adama Potockiego, bez podawania źródeł i dokonywania krytycznej oceny, co sprawia, że tezy w nich zawarte są trudne do udowodnienia. Jednostronne wspomnienia niewątpliwie miały na celu uczczenie pamięci zmarłego i zwrócenie uwagi na jego dokonania. Niestety, liczne fakty przytoczone przez Dębickiego noszą charakter zasłyszanych informacji, które nie znajdują potwierdzenia w materiałach archiwalnych. Z tych powodów do informacji podanych przez tegoż autora należy podchodzić ostrożnie¹¹.

W podobnym duchu napisał krótką notkę wspomnieniową Stanisław Tarnowski¹², blisko związany z rodzinami Potockich i Branickich¹³. Powiązania rodzinne, społeczne i polityczne nie pozwoliły mu na krytyczne przedstawienie Adama Potockiego.

Na tle wspomnień ciekawie prezentuje się natomiast satyryczny obraz Kazimierza Chłędowskiego¹⁴. W sporządzonym przez niego opisie poświę-

¹⁰ S. Kieniewicz, *Potocki Adam*, w: PSB, t. 27, red. E. Rostworowski, Wrocław 1983, s. 750-755.

¹¹ L. Dębicki, *Adam Potocki*, Kraków 1872; tenże, *Trzy pokolenia w Krakowie*, Kraków 1896; tenże, *Portrety i sylwetki z dziewiętnastego stulecia. Seria I*, Kraków 1905.

¹² S. Tarnowski, *Nasze dzieje w XIX wieku*, Kraków 1901.

¹³ Żoną Stanisława Tarnowskiego była Róża Branicka, córka Konstantego i Jadwigi Branickich.

¹⁴ K. Chłędowski, *Album fotograficzne*, wyd. A. Knot, Wrocław 1951.

conym Adamowi Potockiemu można zauważyć jego niechętny stosunek do opisywanej postaci. Punktował on te cechy charakteru polityka, które miały stanowić źródło jego niepowodzeń i niechęci części dygnitarzy galicyjskich. Również i tego opisu nie można traktować nawet jako namiastki biografii.

Należy zauważyć, że w wielu pracach poświęconych postaciom żyjącym w XIX wieku, zarówno w starszych publikacjach, jak i najnowszych, można znaleźć liczne opisy Adama Potockiego¹⁵. Był zbyt aktywny, aby pozostać niezauważonym przez polityków swoich czasów. Jego poglądy nie znajdowały zrozumienia, dlatego był uznawany za oponenta politycznego. Negatywną ocenę jego działalności znajdujemy między innymi w relacjach agentów księcia Adama Czartoryskiego. Z przykrością należy zauważyć, że praca na rzecz sprawy narodowej często skazywała aktywnych działaczy na osamotnienie, niejednokrotnie wynikające ze wzajemnych animozji między politykami o różnych poglądach¹⁶. Brak porozumienia i współdziałania między poszczególnymi grupami polityków galicyjskich sprawiał, że rząd zaborczy miał ułatwione zadanie w tłumieniu ruchów narodowych¹⁷.

W opisie postaci Adama Potockiego pewną rolę odegrały też prace akademickie, w których można odnaleźć krótkie noty biograficzne poszczególnych członków rodziny Potockich z Krzeszowic. Świadczą one o popularności tematu tej rodziny i jej dokonań. Nierzadko w pracach tych można zauważyć nowe ciekawe spojrzenie na działalność rodziny Potockich¹⁸.

Rosnącemu zainteresowaniu rodziną Potockich nie zawsze towarzyszy jednak solidna baza źródłowa, co prowadzi do powtarzania informacji, które nie wnoszą niczego nowego do stanu badań¹⁹.

Praca biograficzna poświęcona Adamowi Józefowi Potockiemu jest zatem jak najbardziej potrzebna, a jej powstanie uzasadnione. Dzięki od-

¹⁵ Oprócz tych wymienionych wcześniej, warto zwrócić uwagę na prace: S. Szenic, *Maria Kalergis*, Warszawa 1973; R. Jaskuła, *Karol Forster. Emigracyjny działacz, pisarz i wydawca. 1800-1879*, Kraków 2002; H. Chudzio, *Polityk Hotelu Lambert. Generał Ludwik Bystrzonowski (1797-1878)*, Kraków 2008.

¹⁶ A. Górski, *Podolacy. Obóz polityczny i jego liderzy*, Warszawa 2013, s. 45-46.

¹⁷ S. Grodziski, *Sejm Krajowy galicyjski 1861-1914*, t. 1, Warszawa 1993, s. 201.

¹⁸ Wśród prac magisterskich wymienić można między innymi: P. Gębka, D. Strojnowska, *Dzieje parafii pw. św. Marcina z Tours w Krzeszowicach (1820-2012)*, Kraków 2015; A. Gertner, *Działalność artystyczna i charytatywna Artura i Zofii Potockich (1816-1879)*, Kraków 2005; A. Ptasieńska, *Majątek Potockich w Krzeszowicach. Dziedzictwo rodowe w powojennej Polsce*, Kraków 2010.

¹⁹ Zob. J. Kurek, *Potoccy w przestrzeni kulturowej XIX-wiecznego Krakowa*, w: Z. Janeczek (red.), *Ród Potockich. W odмысле historii (XVII-XX w.)*, Katowice 2007.

Merytorycznym walorem recenzowanej rozprawy jest jej mocny fundament źródłowy, a także rozległa znajomość problemu badawczego, opierająca się na szerokiej wiedzy historiograficznej. Niewątpliwie mamy do czynienia zarówno z dojrzałym naukowo historykiem, jak i dojrzałym i wartościowym merytorycznie dziełem.

Autor nie tylko zaprezentował osobę swego bohatera, stanowiącego obiekt dociekań historycznych, ale także podjął się próby analizy dokonań osobistych, politycznych, społecznych i gospodarczych Adama Józefa Potockiego [...].

Autor podszedł do postaci swego bohatera, którego poznał źródłowo bardzo dobrze, nie tylko z pakietem wiedzy merytorycznej, ale także z dużym zasobem emocji [...]. Naukowa odwaga Autora w określeniu własnych opinii i osądów jest dobrą cechą badacza przeszłości.

Z recenzji ks. prof. dr hab. Stanisława Nabywańca

Praca została mocno osadzona w źródłach. Imponująco przedstawia się zestawienie kwerend przeprowadzonych w archiwach krajowych i zagranicznych [...]. Rozprawa w istotny sposób wypełnia lukę w badaniach nad XIX wiekiem. Zawiera ustalenia oparte na wartościowym materiale źródłowym, który został dobrze wykorzystany, a tekst napisano poprawną polszczyzną. Autor wykonał czasochłonne kwerendy archiwalne, opracował biografię postaci z pierwszego szeregu arystokracji galicyjskiej, ważnej dla poznania dziejów Galicji, Krakowa, a także – w mniejszym zakresie – monarchii habsburskiej w przełomowym okresie przemian w połowie XIX wieku. [...] stwierdzić należy, iż przedłożona rozprawa stanowi oryginalne opracowanie zadania badawczego, w istotny sposób poszerzając naszą wiedzę dotyczącą XIX wieku.

Z recenzji prof. dr hab. Kazimierza Karolczaka

Albert Konrad Sendor – doktor nauk humanistycznych w dyscyplinie historia. Specjalizuje się w historii XIX wieku, a swoje zainteresowania naukowe wiąże z dziejami Galicji i polskiej arystokracji. Absolwent Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie i Uniwersytetu Jagiellońskiego.

<https://akademicka.pl>

Uniwersytet Papieski
Jana Pawła II
w Krakowie

Fundacja
św. Jadwigi
dla UPJPII w Krakowie

Książka pod patronatem
Burmistrza Gminy Krzeszowice

ISBN 978-83-8138-563-3

9 788381 385633